

Osmanly imperiýasy nämüçin ýykyldy?

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Osmanly imperiýasy nämüçin ýykyldy? OSMANLY IMPERIÝASY NÄMÜÇIN ÝYKYLDY?

Osmanlynny 1299-njy ýylда oguz türkmenleriniň gaýy boýy gurupdyr. Osmanly imperiýasy:

- 1299-njy ýylda gurlup, 1579-njy ýyla çenli üç asyrlap ösüşde bolupdyr;
- 1579-njy ýıldan 1699-njy ýyla çenli bir asyrlap durgunlaşypdyr;
- 1799-njy ýıldan 1919-njy ýyla çenli yza gaýdyşlyk bolup ugrapdyr we ýykylypdyr.

Hakykatda iki dürli Osmanly bolupdyr:

- Halyflyga çenli bolan Osmanly (1299-1517) – başgaça aýdanda hakyky Türk(men) imperiýasy;

– 1517-nji ýylda halyflygyň alynmagyndan soňky araplaşan we araplaşdygyça batan gojaman Osmanly imperiýasy.

Aslynda türkler üçin hemme zat isleýișlerindenem gowy barýardy. Tä olar halyflygyň ýskyna düşýänçäler...

Şol günüki şertlerde halyflygy hökmäny almaly hasaplan Ýawuz Soltan Selim bilen onuň halypasy Şeýh Idris Bitlisi we beýlekiler mamlýuklaryň elinden apbasy halyflygyny almak üçin Merjibadyk we Ridaniýe söweşlerini guraýarlar...

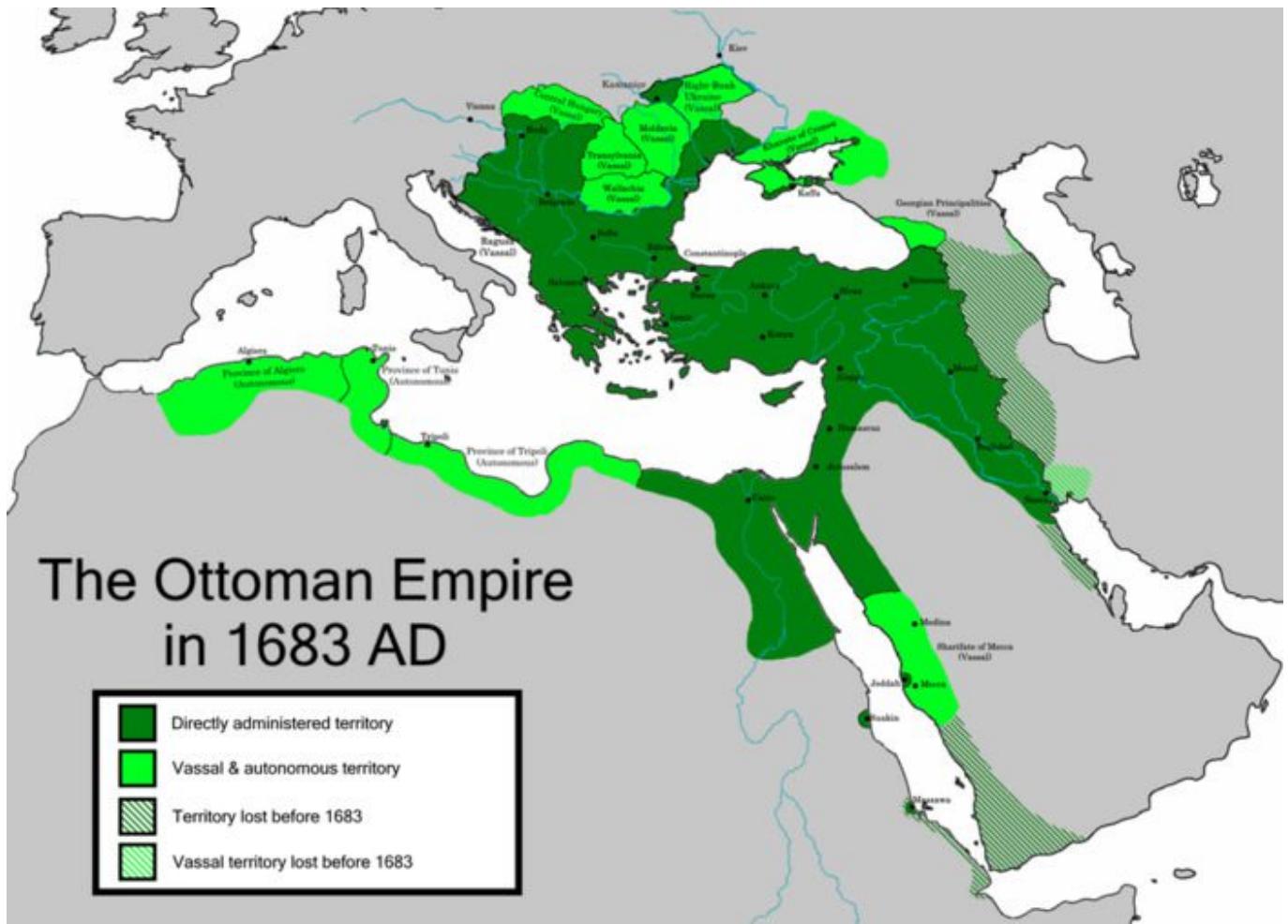
Bu söweşleriň netijesinde gylyjyň zory bilen halyflyk türkleriň eline geçýär (1517-nji ýyl).

Emma uly mesele ýüze çykýar, çünki arap dünýäsi halyflygyň özlerinden alynmagyna gazaply garşylyk görkezýär we türk halyfyna baş egmek islemeýär...

Ine, şu meseläni çözmek we araplary türk halyfyna baglamak üçin araplaryňam ylalaşyp biljek umumy çykalga tapylyar.

Netijede Müsürden we Arap ýurtlaryndan saýlanyp alynan iki müň tòweregi ulamanyň, işan-mollanyň, Ebussud ependileriň Stambula çagyrylyp, pul, mal-mülk, ýer berlip, hemişelik ýerleşmeleri üpjün edilipdir.

Imperiýany araplaşdyrmak, başgaça aýdanda, türk yslamyndan daşlaşyp, arap yslamyna bakan gönükmegini ýola goýmagyň maslahaty edilipdir.

Bu meýilnamany araplaryň özem goldansoň, üstünlikli durmuşa geçirilipdir. Gynansak-da, mundan soň imperiyada «şu günem belli bir derejede bolşy ýaly» türk sözi gadagan edilipdir. «Türk men!», «Türkmen men!» diýýän «gyzylbaş» diýlip masgaralanypdyr, çetleşdirilipdir, kellesi kesilipdir. Şol döwür diñe Guýujy Myrat paşanyň «Türk men!», «Türkmen men!» diýyändikleri üçin kellesini kesdirip, guýular atan adamlarynyň sany 158 müne ýetipdir.

Gynansak-da, Osmanlynyň soňky 350 ýyly ilkinji 250 ýylynyň tersine, türklere zorluk-zulum bilen geçipdir, ýygham arap tendensiýaly mezhepcilik ýola goýlupdyr.

1603-nji ýyla gelinende eýýäm Ehli-beýt türk tekgeleri gadagan edilipdir, ýapylypdyr. Ýerine halidi, nagybendi, kürdi tekgeler gurlupdyr. Şeýle-de şol döwür kürtlere ummasyz ýeñillikler edilipdir. Kürtler 1839-njy ýylyň Birinji Tanzimat permanyna çenli esgerlige-de alynmandyr (ýagny kürtlere Sha Ysmaýyl Hataýynyň kontribusiýasy berlipdir). Şol sanda bu döwür türk(men)ler köşkden, goşundan, döwlet işlerinden çetleşdirilipdir.

Türkleriň harby we syýasy güýjuniň biloñurgasyny ýazdyrmak

üçin arap mollalaryň fetwalary bilen serdengeçdi birlikler (öñ hatarda söweşyän goşun bölümleri) diňe türklerden düzülipdir, olar söweşde birinji hatarda uruşdyrylypdyr, şeýdibem gyrdyrylypdyr, olja almaklaryna-da ýol berilmändir... Oljany köşklerdäki «kowmy-nejip» yqlan edilen arap mollalary bilen hyzmatdaşlyk edýän saýry milletleriň ýesir alynan çagalaryndan ýetişdirilen ýanyçarlar paýlaşypdyr. Goşundan, köşkden, döwlet işlerinden kem-kemden çetleşdirilen, kellesi kesilen, sürgün esilen «etrak bi idrak» (akmak türkmenler) türkleriň bir bölegi bu mollalara gahary gelipdir we janlaryny halas etmek üçin kürtleşmegini baş strategiki maksatlary edip goýupdyr.

İMPARATORLUĞUN SON NEFESİ

Osmancı'nın Yaşayan Mirası
Cumhuriyet

İLBER ORTAYLI

Şu ýerde bir soragy açık orta atmaly bolýarys:
1299-njy ýyldan 1683-nji ýylyň Wena ýeňlişine çenli ähli söweşlerde üstün çykan Türk imperiýasy (Osmanly) barka, näme sebäpli soňky 250 ýylda giren ähli söweşlerinde ýeňlip, goranyş häsiýetli azat-edijilik urşuny alyp barmaga mejbur bolupdyr?

Osmanly bu döwürde, ýagny soňky 250 ýylynda – 1683-nji ýylyň Wena urşundan ahyrky 1922-nji ýyldaky Ankara söweşinde we Haýmana obasynda bolan Sakarýa söweşinde üstün çykýanca ähli söweşlerde ýeňlip gelipdir.

Eýsem halyflyk we munuň bilen ugurdaşlykda alnyp barylan türk duşmançyligý arap terzli mezhepcí syýasatlara öwrülmédik bolanlygynda gojaman imperiýa batarmydy?

Ýa bolmasa Ýunus Emreleriň, Hajy Bekdaşlaryň, Seýit Gazylaryň, Hoja Ahmet Ýasawylaryň yslamy yslam dälmidi?

Osmanlyny guran Şeýh Edebäylaryň yslamy, Akşemseddinleriň yslamy yslam dälmidi-de, Ebussud ýalylaryň eline berip negözel imperiýany dargatdyk?

Häzirem şeýle ýagdaýyň dowam edýändigi taryhdan hiç sapak almaýandygymyzy görkezýär.

Türküstanyň piri Hoja Ahmet Ýasawy şeýle diýýär:

«Din biziň saýlap alan ýolumyzdyr, emma türklük biziň ykbalymyzdyr!»

Ugur GÖRGÜLÜ.

Khashuri – Gürjüstan, 18.01.2024 ý. Taryhy makalalar